

KATSUKSET

Musiikkifaniuden muutos ja muuttumattomuus

Janne Poikolainen

Lectio praecursoria talous- ja sosiaalhistorian väitöskirjaan Musiikkifanius ja modernisoituva nuoruus – Populaarimusiikin ihailijakulttuurin rakentuminen Suomessa 1950-luvulta 1970-luvun alkuun Helsingin yliopistossa 7.8.2015.

Musiikkifanius on tänä päivänä mittavampi ja monessa mielessä ajankohtaisempi ilmiö kuin koskaan. Faniuden symbolit ovat yhä näkyvämpi osa suomalaisten arkea, ja fanikulttuuri on saanut osakseen harvinaisen laajaa huomiota myös mediassa. Levymyynnin jatkaessa laskuaan myös musiikkiteollisuus on alkanut kiinnittää entistä tiiviimpää huomiota faniyleisöihin. Kaikki tämä on antanut uudenlaista nostetta musiikkifaniutta koskevalle tutkimukselle: se kiinnostaa ja sitä tehdään enemmän kuin koskaan. Historiallinen näkökulma aiheeseen on kuitenkin jäänyt melko vähälle, varsinkin fanitutkimuksen lähestymistapoja hyödyntävän tutkimuksen osalta. Samalla on jäänyt paljolti hyödyntämättä (ja väittäisin myös tunnistamatta) se potentiaali, joka historiallisella otteella fanitutkimuksen piirissä olisi – ei pelkästään fanikulttuurin menneisyyttä valottavana vaan myös nykyfaniutta kiinnostavalla tavalla avaavana lähestymistapana.

Suomalaisen fanitutkimuksen piirissä historiallisen tarkastelun tarpeellisuutta on aiemmin peräänkuuluttanut muun muassa kulttuurintutkija Urpo Kovala. Oivallisesti otsikoidussa artikkelissaan *Katkos vai jatkos* Kovala (2008, 227) korostaa erityisesti historiallisen vertailun tarjoamia mahdollisuuksia fanikulttuurien tarkastelussa. Kirjoituksessaan hän toteaa seuraavasti: ”Kulttuurisia ilmiöitä tulee tarkastella niiden omilla ehdoilla, mutta toisaalta mitään ei voi ymmärtää pidemmän päälle vain omilla ehdoillaan. Ja historia on yksi luonteva vertailukohta joka voi valaista nykyhetken fani-ilmiöitä [– –].” Historiallisen vertailun hedelmällisyyttä on mahdollista havainnollistaa myös omien tutkimustulosteni avulla. Tässä tapauksessa vertailu nostaa esiin sekä merkittäviä eroja että mielenkiintoisia jatkuvuuksia kahden hyvin erityyppisen historiallisen kontekstin välillä.

Tämän päivän ja tutkimusajanjaksoni – siis 1950-, 1960- ja 1970-lukujen – musiikkifaniutta vertailtaessa silmiinpistävämmäksi eroksi nousee internetin voimakas rooli osana nykyfaniutta. Internetin läpimurto on kenties kaikkein perustavanlaatuisin yksittäinen käännekohta musiikkifaniuden historiassa. Verkko ja sosiaalinen media ovat luoneet ennennäkemättömän globaalin ja nopean verkoston fanien keskinäiselle vuorovaikutukselle, samoin fanituotannon – esimerkiksi fanitekstien ja -videoiden – levitykselle. Sosiaalinen media on tarjonnut entistä reaaliaikaisemman ja vuorovaikutteisemmän ympäristön myös fanien ja idolien väliselle yhteydenpidolle. Samaan aikaan fanien asiantuntijuuden perustana toiminut fanitietous on avautunut yhä laajemman käyttäjäkunnan saataville. Valtaosa siitä, mikä oli tutkimusajanjaksollani vaivalla kartutettua alakulttuurista pääomaa, on nyt käytännössä jokaisen internetinkäyttäjän saatavilla. Tämä on helpottanut fanikulttuuriin kiinnittymistä, mutta myös hämärtänyt rajaa fanin ja ei-fanin välillä. Sittemmin internetistä on tullut myös

massiivinen musiikinkuuntelun kanava, jonka helppoudesta, monipuolisuudesta ja edullisuudesta tutkimusajanjaksoni fanit tuskin osasivat edes unelmoida.

Nämä muutokset ovat olleet fanien arjen kannalta huomattavia, jopa mullistavia. On kuitenkin syytä huomata, etteivät ne koske niinkään faniuden muotoja ja käytäntöjä kuin niiden puitteita, saavutettavuutta ja mittaluokkaa. Musiikkifaneilla oli omat paikalliset, kansalliset ja jopa kansainväliset vuorovaikutusverkostonsa jo 1960-luvulla. Samalla tavoin internetiä vanhempia ovat monet verkossa leviävät fanituotannon muodot. Myös fanien ja artistien väliselle yhteydenpidolle oli omat, joskin usein katkonaiset kanavansa jo tutkimusajanjaksollani. Tiivistäen voikin sanoa, että internetin läpimurron mullistavassa vaikutuksessa oli kyse ennen kaikkea siitä, että uudenlaiset teknologiset puitteet avasivat alakulttuurisille ja usein pienimuotoisille faniuden käytännöille tien mediakulttuurin valtavirtaan. Toki internet toi fanikulttuuriin myös selkeämmin uusia piirteitä. Esimerkkinä voi mainita YouTuben tähtikulttuuriin tuoman uudenlaisen demokraattisuuden. Palvelun ansiosta yhä useammat idolit nousevat kuuluisuuteen nimenomaan fanien nostamina, ohi levy-yhtiöiden kontrollin. Malliesimerkki tästä on videoillaan huomattavan fanikunnan jo ennen levytys-sopimustaan kartuttanut Justin Bieber. Myös internetin joukkorahoituspalveluilla on samansuuntaisia vaikutuksia. Tuore osoitus tästä on kotimainen eurodance-dokumentti *Never-Ending Dream*, joka keräsi joukkorahoituksella kassansa yli 21 000 euroa (ks. s.n. 2015).

Toinen merkittävä ero tämän päivän ja tutkimusajanjaksoni musiikkifaniuksissa liittyy fanikulttuurin ikärakenteeseen. Tutkimusperiodillani fanius miellettiin tyypillisesti nuorisokulttuuriseksi ilmiöksi, mitä se alkuvaiheessa suurimmaksi osaksi olikin. *Ajan Sävelen* (12/1962, 28–29) toimittaja kiteytti tuolloisen näkemyksen faniuden ja nuoruuden luonteenomaisesta kytköksestä kirjoittaessaan seuraavaa: ”Rytmin valtakauden alkaessa ollaan tavallisimmin 10–12 ikävuosien tienoilla; n. 7–8 vuotta myöhemmin lumous alkaa osoittaa heikentymisen merkkejä.” Tämä näkemys ei kuitenkaan ollut pelkkä aikalaisanalyysi, vaan siihen liittyi myös normatiivinen sisältönsä: fanius oli nuorten ilmiö ja sellaisena sen sopi myös pysyä. Aikuiselämässä fanikulttuurille ei nähty sijaa.

Tänä päivänä tilanne on silminnähden toisenlainen. Musiikkifanius ei ole enää leimallisesti vain nuorisokulttuurinen ilmiö, ja myös suhtautuminen aikuisten faniuteen on vapautunut huomattavasti. Joidenkin artistien ja musiikkityylien kohdalla aikuisiin faniihin toki suhtaudutaan edelleen huvittuneesti tai oudoksuen, mutta näissäkin tapauksissa he itse pitävät usein tiukasti kiinni oikeudestaan faniuteen. ”[E]i kukaan voi määrittää, minkä ikäinen saa digata”, toteaa esimerkiksi eräs viisikymmentävuotias Cheek-fani (Lumme 2014). Fanikulttuurin ikärakenne on laajentunut myös toiseen suuntaan: yhä nuoremmat lapset ottavat osaa fanikulttuurin eri muotoihin yhä täysipainoisemmin. Myös omissa tutkimusaineistossani on merkkejä lasten faniudenomaisista käytännöistä, mutta ne sijoittuivat hyvin vahvasti leikin ja erityisesti roolileikkien piiriin. 2000-luvulla leikki on sen sijaan saanut rinnalleen yhä enemmän esimerkiksi musiikin kuunteluun, keräilyyn ja pukeutumiseen liittyviä faniuden muotoja.

Missä määrin faniuden sisällöt ja merkitykset ovat sitten muuttuneet fanikulttuurin ikärakenteen laajentuessa? Aihetta on tutkittu melko vähän, mutta ikääntyviä musiikkifaneja tarkastelleen Andy Bennettin (2013) havainnot osoittavat, että esimerkiksi perinteiset identiteettityön muodot ovat vahvasti läsnä myös aikuisten faniudessa: monet heistä hakevat populaarimusiikin piiristä identiteetin ja arjen rakennusaineiksia sekä roolimalleja siinä missä nuoretkin. Toisaalta Bennett huomauttaa, että visuaalisilla symboleilla ja tyyllitellyllä on heidän faniudessaan usein vähäisempi rooli.

Nähdäkseni ikärakenteen laajenemisen aiheuttamat muutokset liittyvätkin ennen kaik-

kea faniuden julkisuuteen ja ympäristöihin, eivät niinkään sen sisältöihin tai sosiokulttuuriin merkityksiin. Aikuisten fanius on ollut tyypillisesti nuorten faniutta vähemmän julkista, ja lasten kohdalla nuori ikä on rajoittanut varsinkin kodin ulkopuolelle sijoittuvia faniuden käytäntöjä. Nykyään tämä ei kuitenkaan ole enää este, sillä kuten fanitutkija Kaarina Nikunen (2005, 97–98) toteaa, on interenet mahdollistanut aiempaa yksityisemmän faniuden. Verkko on toisin sanoen luonut ympäristön, jossa fanikulttuurin käytäntöihin on mahdollista osallistua monipuolisesti ja täysipainoisesti myös kotoa käsin, anonyymiydestä tinkimättä. Oman tutkimusajanjaksoni faneilla vastaavantyyppistä mahdollisuutta ei ainakaan tässä mitassa ollut.

Aikuisten ja lasten fanius näyttää kuitenkin lähenevän näiltäkin osin entistä enemmän nuorten faniutta. Lapset ja ikäihmiset ovat esimerkiksi pop- ja rock-konserteissa yhä yleisempi näky. Lisäksi aikuiset ovat alkaneet tuoda faniuttaan esille entistä selkeämmin ja tavoilla, jotka eivät olisi tulleet viisikymmentä vuotta sitten kuuloonkaan. Jopa historiallisesti kaikkein stereotyyppisimmät faniuden muodot näyttävät vakiinnuttavan paikkaansa uusien ikäryhmien keskuudessa. Niinpä olen fanitutkijana päätenyt kommentoimaan lehdistölle muun muassa sitä, miksi yhä useampien miesartistien keski-ikäiset naisfanit heittelevät alusvaatteitaan esiintymislavalle.

Fanikulttuurin ikärakenteen muutos kertoo todennäköisesti enemmän fani-ilmiön kulttuurisen aseman kuin faniuden sisältöjen ja merkitysten muutoksesta. Siis siitä, että viroksutusta nuorisokulttuurisesta ilmiöstä on tullut – tai siitä on vähintäänkin tulossa – legitiimi osa valtakulttuuria. Faniudesta on tullut jopa siinä määrin legitiimiä, että klassisen musiikin harrastajankin on nykyään soveliasta tunnustautua ihailemansa säveltäjän tai solistin faniksi. Legitimaatioprosessi onkin osa viime vuosikymmenille tyypillistä kehitystä, jossa hierarkkinen vastakkainasettelu populaarikulttuurin ja niin sanotun korkeakulttuurin välillä on heikentynyt merkittävästi. Kehityksen taustalla vaikuttavat myös käytännöllisemmät syyt. Nykyään yhä useamman aikuisen käsitys faniudesta perustuu omakohtaiseen kokemukseen, mikä on vähentänyt faniutta kohtaan koettuja ennakkoluuloja. Tilanne on tässä suhteessa hyvin erityyppinen kuin 1950- ja 1960-luvuilla, jolloin vanhempien käsitykset ja faniutta koskeva keskustelu perustuivat pitkälti median stereotyyppiselle kuvastolle. Legitimaatio liittyy myös aikuisuuden ja lapsuuden normeissa tapahtuneeseen muutokseen: myöhäismodernissa yhteiskunnassa ikäkausirajat ovat menettäneet merkitystään ja nuoruudesta erilaisine kulttuurisine sisältöineen on tullut yhä ihannoidumpi ikävaihe niin aikuisten kuin lastenkin keskuudessa.

Viimeinen eroavaisuus, jota tässä yhteydessä haluan käsitellä, liittyy fanikulttuurin julkiseen kuvaan ja sen sukupuolittuneisuuteen. Siinä missä fanin julkinen kuva oli 1950- ja 1960-luvuilla stereotyyppisen yksipuolisesti naispuolinen, on miespuolinen fanius alkanut nousta viime vuosikymmeninä entistä enemmän julkisuuteen. Fanitytöt ovat edelleen suurimman huomion kohteena, mutta muutos kohti faniuden arkitodellisuutta paremmin vastaavaa kuvastoa on selkeä. Tässä kehityksessä voi myös nähdä selvän yhteyden faniuden legitimoitumiseen: miespuolisen faniuden julkiseksi tulo on ollut sekä legitimoitumisprosessin seurausta että tätä prosessia merkittävällä tavalla vauhdittanut tekijä.

Stereotyyppisellä tavalla yksipuolisen sukupuolikuvaston murentuminen ei ole kuitenkaan merkinnyt sitä, että naispuoliseen faniuteen itseensä liitetyt stereotypiat olisivat jääneet historiaan. Fanitytöt esitetään edelleen usein lapsellisena, manipulaatiolle alttiina ja itsekontrollinsa rajamailla kamppailevana massana – ”fanilaumana”. Myös 1960-luvulta tutulla hysteria-sanalla on fanityttöjä koskevassa uutisoinnissa edelleen oma painokas sijansa. Yksittäisistä tapauksista mieleeni on jäänyt erityisesti Justin Bieberin Helsingin konserttia edeltänyt fanitapahtuma Kaisaniemen kentällä. Matkalla kentälle kuuntelin

radio-ohjelmaa, jossa tapahtumayleisön käyttäytymiseen viitattiin fanihysteriana. Kun pääsin hetken päästä itse tapahtuma-alueelle, sain kuitenkin huomata, että toimittajan mainitsemman hysterialian sijaan puistossa oli varsin asiallisesti, joskin innostuneesti ja iloisesti, levy-musiikin tahtiin heiluvia nuoria. Tämä kuvaa sitä, että hysterialian sanaa käytetään edelleen varsin löysästi ja usein paisuttelevaan sävyyn.

Edellä esiin nousseet erot ja samankaltaisuudet havainnollistavat mielenkiintoisella tavalla historiallisen näkökulman ja historiallisen vertailun potentiaalia fanitutkimuksessa. Ne osoittavat, miten historiallinen lähestymistapa voi auttaa meitä ymmärtämään myös tämän päivän fani-ilmiöitä fanikulttuurin muutoksia ja jatkuvuuksia hahmottamalla. Erojen ja muutosten tunnistamisen ydin on siinä, että se auttaa meitä määrittämään niitä fanikulttuurin piirteitä, jotka ovat kulloisellekin historialliselle kontekstille leimallisia ja näin ollen tätä kontekstia erityisesti kuvaavia. Vertailevan otteen esiin nostamat erot auttavat myös kiinnittämään huomiota piirteisiin, jotka muuten saattaisivat maastoutua omaan kontekstiinsa. Vähintään yhtä mielenkiintoisia ovat historiallisen vertailun paljastamat, pysyvyydestä viestivät samankaltaisuudet. Niiden hahmottaminen ohjaa fanitutkimusta kohti historiallisesti sensitiivisempiä faniuden määritelmiä paikantamalla niitä fanikulttuurin ydinpiirteitä, jotka määrittävät jatkuvuutensa kautta faniutta myös yleisemmin.

Yllä esitetyt havainnot tarjoavat myös itsessään kiinnostavan näkymän fanikulttuurin kehitykseen. Ne viittaavat siihen, että vaikka fanikulttuurin puitteet, ikärakenne ja kulttuurinen asema ovat muuttuneet, ovat monet faniuden muodoista, käytännöistä ja merkityksistä säilyneet jopa yllättävässä määrin ennallaan. Musiikkifanius toisin sanoen rakentuu edelleen pitkälti sille perustalle, jolle populaarimusiikin fanikulttuuri tutkimallani ajanjaksolla muotoutui. Itse asiassa mediateknologisten ja kulttuuristen puitteiden kehitys on jopa vahvistanut tätä perustaa tuomalla 1950- ja 1960-luvulla vakiintuneet käytännöt ja identiteettityön muodot yhä paremmin yleisön ulottuville. Näiden peruselementtien pysyvyys kertoo myös siitä, että musiikkifanius ja populaarikulttuuri ovat arjen ja identiteetin rakennusaineiksina jotain olennaisella tavalla moderniin ja myöhäismoderniin mediayhteiskuntaan kuuluvaa. Ja mikäli viimeisen kuuden vuosikymmenen kehitys lainkaan ennakoii tulevaa – kuten itse vakaasti uskon – tulee tämä merkitys todennäköisesti vain kasvamaan tulevaisuudessa.

Väitöskirja

Poikolainen, Janne 2015. Musiikkifanius ja modernisoituvuus. Populaarimusiikin ihailijakulttuurin rakentuminen Suomessa 1950-luvulta 1970-luvun alkuun. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 168. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Lähteet

Ajan Sävel 12/1962, 28–29. Rytmimusiikki. Jokkeri.

Lumme, Hanna 2014. Viisikymppiset Cheek-fanit rynnivät eturiviin stadionille – "Hypimme ja huudamme äänemme kaheiksi". Yle Uutiset 22.8.2014 [www-lähde]. <http://yle.fi/uutiset/viisikymppiset_cheek-fanit_rynnivat_eturiviin_stadionille_hypimme_ja_huudamme_aanemme_kaheiksi/7426303> (Luettu 17.11.2015).

S.n. 2015. Joukkorahoitus toimii – eurodance-elokuvan kampanja keräsi yli 20 000 euroa. Rumba 8.4.2015 [www-lähde]. <<http://www.rumba.fi/uutiset/joukkorahoitus-toimii-eurodance-elokuvan-kampanja-kerasi-yli-20-000-euroa/>> (Luettu 17.11.2015).

Kirjallisuus

Bennett, Andy 2013. *Music, Style, and Aging. Growing Old Disgracefully?* Philadelphia: Temple University Press.

Koivala, Urpo 2008. Katkos vai jatkos? Fanius vertailevasta näkökulmasta. Teoksessa Nikunen, Kaarina (toim.), *Fanikirja. Tutkimuksia nykykulttuurin fani-ilmiöistä. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 96.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 227–239.

Nikunen, Kaarina 2005. Faniuden aika. Kolme tapausta televisio-ohjelmien faniudesta vuosituhannen taitteen Suomessa. *Media studies.* Tampere: Tampere University Press.

VTT Janne Poikolainen toimii tutkijana Nuorisotutkimusverkostossa.